

ХРИСТО СТЕФАНОВ

ЧОВЕКЪТ ПРЕД ИЗБОР

chitanka.info

Човек пред избор...

Ако трябва да се открие онова, което обединява значителното — обемно и многолико — творчество на братя Стругацки, сигурно тази ситуация (в събитийен и още повече — в нравствено-психологически смисъл) ще се окаже неговата „константа“.

Започвам направо отгук, защото ми се струва, че Аркадий и Борис Стругацки са достатъчно добре познати на нашия читател, а книгите им отдавна са спечелили обичта му. Впрочем безспорно е само последното. Останалото се нуждае — повече или по-малко — от уточнения и уговорки...

Наскоро в „АБВ“ се появи кратка статия с красноречиво заглавие: „Неизвестните“ Стругацки, И макар кавичките да говорят, че определението се е сторило малко пресилено на автора й Юри Илков, фактите са категорични — досега (началото на 1987 г.) у нас са преведени точно половината от по-големите (повести или романи) творби на двамата „живи класици“ на съветската научна фантастика. Още по-тъжно е друго — че и преведеното е издавано хаотично, без да се следва нито творческото развитие на авторите, нито вътрешната връзка между отделните произведения (като комичен парадокс ще посоча, че „Понеделник започва в събота“ е вече неколkokратно преиздавана — винаги заедно с „Трудно е да бъдеш бог“, — а продължението й „Приказка за тройката“ още чака своя ред). Единственото изключение е концептуално съставеният сборник „Неуговорени срещи“, както и сегашната инициатива на ДИ „Христо Г. Данов“, на която този том слага начало...

А самото творчество на братя Стругацки, създавано в течение на близо три десетилетия, вече има своите отчетливо изразени етапи и — „скрити“ или явни — идейно-тематични центрове. Наистина ранните им произведения (примерно „Пътят към Амалтея“ или „Стажанти“) днес изглеждат еднопланови и леко наивни — но само в сравнение с по-късните творби на авторите си. Значително по-често обаче братя Стругацки се завръщат към даден проблем, тема или мотив, за да го преоткрият на друго равнище, да го покажат в нова светлина. Всъщност цялото им творчество (по-точно — ценностното му ядро) се отличава именно с постоянното присъствие на две-три теми или мотиви, при което отделните произведения влизат „в диалог“ помежду си, допълват се и се взаимобогащават, а с течение на времето и самите

проблеми получават нова трактовка и дълбочина. Типичен пример са трите творби, съставлящи този сборник.

Едно от откритията на братя Стругацки в научната фантастика е понятието, респ. терминът *прогресор* (по контрастна аналогия с агресор): земен човек, внедрен тайно в по-изостанала цивилизация от хуманоиден тип, за да подпомага, да ускорява развитието ѝ към хуманизма и социалната справедливост. Впрочем още преди да се е появило самото понятие, двамата писатели създават една от най-ярките си творби със сходен сюжет — повестта „Трудно е да бъдеш бог“ (1964). Но самият термин получава гражданственост с „Обитаемият остров“ (1971), за да намери всъщност не той, а кръгът от проблеми — продължение в „Бръмбар в мравуняка“ (1978–1979) и „Вълните усмиряват вятъра“ (1985–1986). Така сюжетно-хронологическите връзки и общността на главните герои само подчертават различната трактовка; а за да стане ясно централното място на въпроса за нравствения избор — както в тази своеобразна трилогия, така и в цялото творчество на братя Стругацки, — ще си позволя един по-обстояен цитат от предговора на Огнян Сапарев към сборника „Неуговорени срещи“:

„Основният проблем в творчеството на братя Стругацки е проблемът за нравствено-повседневния избор. Можем да го проследим в десетки варианти; в повече или по-малко фантастични обстоятелства; решен приключенски, сатирично или драматично-трагично; капитулантски или героично — съобразно жанровата специфика на творбите и логиката на характерите на героите. Тъкмо този проблем определя силната моралистична струя в творчеството на известните съветски писатели: героите им постъпват посвоему, но зад тях винаги се усеща комунистическата съвест на авторите, които категорично и страстно (понякога дори директно-полемично) воюват за социалистическия хуманизъм, нравствената самовзискателност, човешкото достойнство, диалектичното мислене — с други думи воюват за своя идеал за човешка личност, за *положителния герой* на нашето време. Воюват срещу фашизма, милитаризма, еснафството, глупостта, бюрокрацията, античовешкия функционализъм — т.е. срещу деформациите на миналото, недостатъците на настоящето и опасностите на бъдещето.“ (Подч. от О.С.)

* * *

Но дали точно *изборът* е проблем за Максим — човека от света на победилия комунизъм, попаднал случайно на войнствената, разделена, отрупана с ядрено оръжие планета Саракш? Като че ли главният му проблем — поне отначало — е да се ориентира в този абсурден (за него, а иначе така напомнящ нашия...) свят. И когато решава, че го е разбрал, лесно намира мястото си... в армията. Само че — оказва се — униформата го задължава да преследва, измъчва и екзекутира дейците на нелегалната съпротива. Тогава естествено мястото му е сред нелегалните? Да, но постепенно той разбира, че борбата им е обречена — поне докато я водят по този начин; че самите те не са единни; че немалоко от тях искат просто да завладеят страшната тайна на планетата Саракш — мрежата от ретранслационни станции, които чрез излъчването на загадъчни вълни парализират волята на почти целия народ... Е, когато достига до този секрет, на Мак Сим (така го наричат туземците) всичко му е ясно: трябва просто да се открие свръхтайният център, откъдето се излъчват предаванията — и да се унищожи. Той успява да направи и това (оказало се непосилно за всички преди него) — за да разбере, че по този начин не само не е решил проблемите на планетата Саракш, но е добавил и нови...

Увлекателният, почти приключенски сюжет, както и някои „суперменски“ способности на главния герой (макар че не е ли естествено човекът от бъдещето *качествено* да надвишава нашите възможности?) сякаш скриха от очите на мнозина критици големия въпрос: а правилно ли е и изобщо допустимо ли е да се подхожда със земните мерки към проблемите на друга цивилизация, да се налагат едни критерии за добро и зло, създадени в многовековното развитие на човечеството, на хора, отстоящи на векове от тях? В това отношение „Обитаемият остров“ представлява косвена реплика дори към такава ярка творба като повестта „Трудно е да бъдеш бог“, чийто герой — благородният дон Румата Есторски, т.е. специалистът от Института по експериментална история Антон — само изстрадваше неспособността на средновековните хора да се приобщят към разбиранията му... Така романът постави проблема за избора (който в творчеството на братя

Стругацки неизменно е свързан с мотива за контакта) в неочаквана светлина — и се оказа своеобразен „пролог“ към „Бръмбар в мравуняка“.

Защото задачата, която тук трябва да разреши Максим Камерер, е от принципно по-сложен порядък. Бившият прогресор Лев Абалкин е, както се разбира, плод на генетичен експеримент на Странниците (свръхцивилизация, с която земляните не могат да влязат в контакт, макар че често се сблъскват със следите от дейността ѝ). В един момент у земния човек (какъвто се е чувствувал дотогава Абалкин) се събужда чуждата генетична програма — и той, без сам да разбира това, се превръща в заплаха за човечеството... Допустимо ли е тази заплаха да бъде игнорирана в името на научното познание и свободата на личността? Но допустимо ли е, от друга страна, човекът, *свободният човек* (защото в самосъзнанието си Абалкин остава такъв) да бъде ограничаван, изолиран и дори — ако няма друга възможност — премахнат заради една хипотетична заплаха? Ето дилемата, която трябва да реши Максим Камерер — жестокия, но неизбежен избор (тъй като хомункулусът на Странниците, воден от своята програма, фанатично се стреми точно към онова, което в никой случай не бива да се допусне)...

Така проблематиката се издига на по-висока, нравствено-философска орбита, която придава на динамичното повествование драматично-трагичен характер. Защото такава дилема може да бъде решена (и в рамките на сюжета е решена — Абалкин загива, за да не се рискува съдбата на човечеството) само практически; но нравственото съзнание никога няма да приеме за удовлетворителна нито една от двете възможности...

Следващото — и последно засега — стъпало в задълбочаването на нравствено-философската проблематика представлява „Вълните усмиряват вятъра“. Тази повест започва с едно логично допускане: ако ние изпращаме прогресори, за да помагат на по-слабо развитите цивилизации, то не е изключено и Странниците да са внедрили сред нас свои прогресори. Действителността обаче се оказва още по-невероятна: просто в своята еволюция човечеството е започнало да създава индивиди, чиито възможности са от качествено по-висок порядък; а те постепенно се обединяват и дори създават мащабна програма за откриване и приобщаване на „своите“. Тези *метахоми*

(надчовеци) или *людени* (както сами се наричат) действително притежават невероятни способности — но не това е главното (и братя Стругацки само са ги загатнали, поддържайки интереса на читателя, но и насочвайки го към същината). Главното е друго: у людена се извършва и качествена преориентация на интересите — обикновените хора са му безинтересни, както и малкото дете на заетия и угрижен възрастен, даже към близките си той изпитва единствено мъчителна смесица от жалост и досада... А помежду си людените не общуват (освен при необходимост)... Новият биологически вид се оказва осъден на безперспективност — неговите свръхчовешки възможности правят излишно общуването му с човечеството, но и той никому не е нужен. Така братя Стругацки разкриват още един възможен аспект на проблема за избора — избор, който трябва да направи всеки човек поотделно, а значи и цялото човечество...

Такова, съвсем конспективно проследено, е досегашното развитие на сагата за *прогресорите и странниците*: от атрактивната увлекателност на „Обитаемият остров“, където сложната проблематика бе зашифрована в подтекста, през „Бръмбар в мравуняка“, това драматично-трагично напомняне, че в своето развитие човечеството може да се изправи и пред нерешими (в нравствен смисъл) дилеми, до философската дълбочина на „Вълните усмиряват вятъра“. Затова, мисля, е излишно да гадаем ще има ли тази сага продължение. По-важното е, че тук — както впрочем и в останалото си творчество — братя Стругацки ни показват човека пред избор, припомняйки ял големия избор, който трябва да направи човечеството...

Христо Стефанов

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.